

Suomalaiset opintiellä: Pariisi– Rostock–Wittenberg

Maija Kallinen

Jussi Nuorteva: Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun Akatemian perustamista 1640. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura ja Suomen historiallinen seura 1997. 533 s. Nid. 140,-

Pohjan perukoilta on lähdetty Eurooppaan oppia hakemaan melkein pä yhtä kauan kuin yliopistoja on ollut olemassakaan. Koskaan aikaisemmin ei suomalaisia opiskelijoita kuitenkaan ole suunnannut Ranskan, Saksan ja Englannin yliopistoihin yhtä paljon kuin nyt. Kauempaa tarkasteltuna nykyajan ja keskiajan lähtijöissä on paljon samaa. Matkan tarkoituksena oli ja on paitsi hakea oppia, myös tutustua vieraisiin maihin, tapoihin ja kieliin. Niin nyt kuin silloinkin oli opiskelijan matkakassa niukka, ja yksi jos toinenkin killinki siitä kului – ja kuluu – olueen ja huvituksiin.

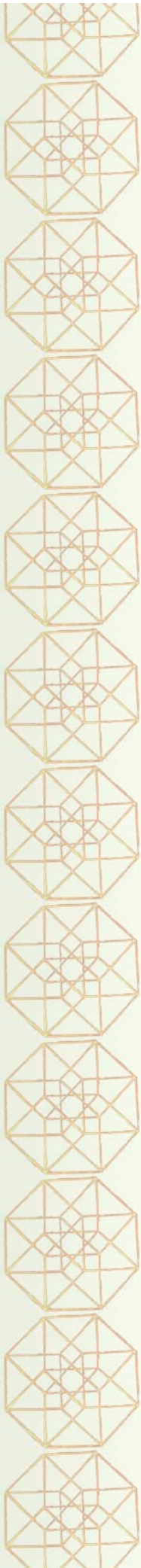
Jussi Nuortevan väitöskirjatutkimus suomalaisten varhaisesta opinkäynnistä ulkomailla osoittaa kuitenkin, että yhtäläisyydet nykyaikaan ovat pinnallisia. Eivätkä erot suinkaan rajoitu siihen, että enää ei stipendejä makseta voina ja viljana. Ulkomainen opinkäynti on aina ollut monella tavoin sidoksissa kulloiseenkin poliittiseen ja kulttuuriseen tilanteeseen, ja Nuorteva kuvaa kirjassaan perusteellisesti niitä olosuhteita, joissa keskiajan ja reformaatiokauden suomalaisopiskelijat liikkuvat. Eri aikakausia kuvaavat kontekstit, jotka luonnollisestikin rakentuvat olemassaolevan tutkimuskirjallisuuden varaan, ovat suorastaan niin laajat, että Nuortevan oma tutkimuksellinen panos on jäädä niiden varjoon.

Suomalaisten identifioinnin vaikeus

Mutta keitä ja mitä olivat "suomalaiset" opiskelijat keskiajalla? Nuorteva ei kirjassaan sen enempää kyseenalaista suomalaisuus-käsitteen erilaisia historiallisia ulottuvuuksia. Hän tarkastelee – toisaalta ehkä hieman anakronistisesti, mutta toisaalta maalaisjärkisesti – lähinnä niitä opiskelijoita, jotka tulivat nykyisen Suomen sekä Viipurin hiippakunnan alueelta. Kysymys ei siis välttämättä ole suomenkielisistä opiskelijoista. Käytännössä opiskelijat tulivat Turun tai Viipurin ympäristöstä, rannikkopitäjistä tai Ahvenanmaalta.

Keskeisimmät kysymykset, joihin keskiajan ja reformaatiokauden ulkomaista opinkäyntiä koskeva tutkimus väistämättä joutuu vastaamaan, koskevat ulkomaille lähteneiden opiskelijoiden lukumäärää sekä niitä syitä, jotka ohjasivat opiskelijavirtoja milloin mihinkin päin Eurooppaa. Näihin kysymyksiin vastaamisessa suurimmat ongelmat liittyvät keskiaikaisen lähdeaineiston luonteeseen ja sen hajanaisuuteen: sen enempää suomalaiset kuin ulkomaisetkaan matrikkelit, kirjeenvaihdot ja tilikirjat eivät ole säilyneet meille täydellisinä. Opiskelijoiden jäljittämistä vaikeuttaa myös se, että esimerkiksi Pariisin yliopiston matrikkeleihin merkittiin keskiajalla vain ne opiskelijat, jotka suorittivat edes alimman, baccalaureuksen tutkinnon. On arvioitu, että yhtä tutkinnon suorittanutta opiskelijaa kohti Pariisissa olisi ollut jopa 15–20 opintonsa aloittanutta. Nuorteva toteaa kuitenkin, että pitkän ja kalliin matkan takaa Suomesta lähteneet opiskelijat olivat yleensä vanhempia, paremmin motivoituneita ja ehkä enemmän "tulosvastuullisia" kuin keskieuropallaiset opiskelijat. Suomalaisista opiskelijoista tutkintoon ylsi siis keskimääräistä suurempi osuus, ja näin ollen tuntemattomaksi jääneitä opiskelijoitakaan ei voida olettaa olleen moninkertaisesti tunnettuihin nähden.

Suomalaisopiskelijoiden lukumäärää pohdittaessa toinen ongelma liittyy opiskelijoiden identifiointiin. Nimien ja kotipaikkojen kirjoitusasu matrikkeleissa vaihtelee, eivätkä ne siten ole aina selkeästi tunnistettavissa. Esimerkiksi Pariisin yliopiston opiskelija "Jacobus Gerald de ecclesia Halki" on tulkittu

halikkolaiseksi, mutta koska muista lähteistä ei löydy vahvistusta kyseisen henkilön olemassaololle ja opiskelulle, Jacobuksen mahdollinen suomalaisuus jää avoimeksi. Joka tapauksessa lähtijöitä oli kautta keskiajan sen verran, että yliopistokoulutuksen saaneita oppineita riitti Turun hiippakunnassa kaikkiin kirkon tärkeimpiin virkoihin.

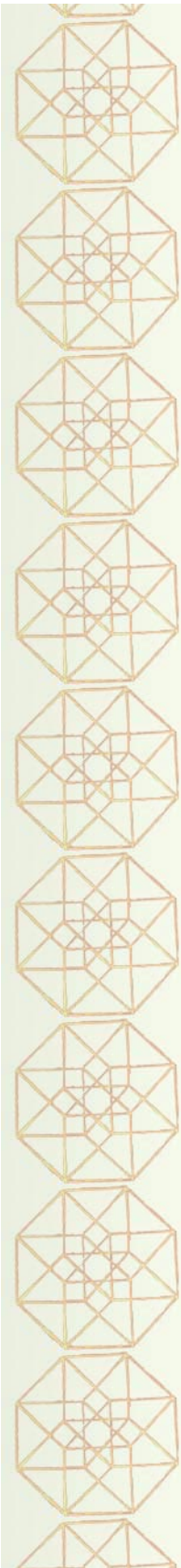
Lisää ongelmia tuottavat nimi-patronymiyhdistelmät, joita käytettiin yleisesti vielä reformaatioajallakin. Saman nimisiä opiskelijoita voi olla useita, jolloin heidän identifioimisensa on vaikeaa – varsinkin jos kotipaikkaa ei ole merkitty, kuten esimerkiksi Rostockissa oli tapana 1400-luvulla. Tulkintaongelmista johtuen Nuorteva onkin ollut erityisen varovainen opiskelijoiden määrää ja henkilöllisyyttä arvioidessaan. Niin kiehtovaa kuin olisikin kasvattaa ulkomaille lähteneiden suomalaisopiskelijoiden tilastoja, Nuorteva kuitenkin mieluummin oikoo useita varhaisempia väärintulkintoja. Varmuus on paras.

Ensimmäiset suomalaiset opiskelijat mainitaan Pariisin yliopistossa vuonna 1313. Pariisi säilyttikin asemansa suomalaisten lähes ainoana opintopaikkana aina 1300-luvun lopulle saakka. Pariisissa suoritettua tutkintoa arvostettiin yleisesti. Suomalaisille, joiden pohjakoulutus ei useinkaan ollut kummoinen, oli myös apua siitä, että artistinen tiedekunta oli Pariisissa varsin vahva, ja perusopinnot suoritettiin juuri siellä. Ruotsinmaalaisten vakiintuneesta asemasta Pariisissa kertoo se, että monet suomalaiset opiskelivat ruotsalaisen tai suomalaisen maisterin ohjauksessa.

"Koulutuspolitiikka" valtapolitiikkana

Satavuotisen sodan tuoma levottomuus ja teologista kenttää repinyt ns. suuri skisma 1370-luvun lopulla laskivat Pariisin yliopiston suosiota. Suomalaisopiskelijoiden valtavirta siirtyi uusiin saksalaisiin yliopistoihin: ensin Prahaan, sieltä 1400-luvun alussa Leipzigiin ja hieman myöhemmin Rostockiin. Saksan etuna olivat helpot kulkuyhteydet, ja reformaation alettua myös teologiset syyt painoivat vaakakupissa. 1530-luvulta alkaen Wittenberg ja Rostock olivatkin suomalaisten tärkeimmät opintokohteet. Opiskelijamäärien ja opiskelukohteiden vaihtelun hahmottaminen alkaa tässä vaiheessa käydä hankalammaksi. Vaikka teoksen lopussa onkin kiitettävään perusteelliset luettelot opiskelijoista, jonkinlainen graafinen esitys tekstin lomassa helpottaisi kokonaiskuvan hahmottamista. Uskonpuhdistuksen myötä Saksaan perustettiin useita yliopistoja. Ruotsin valtakunnassa opinkäynti kuitenkin pikemminkin laimeni reformaation alkuvaiheissa. Omaisuutensa menettänyt kirkko ei voinut enää juuri tukea opintomatkoja, ja Kustaa Vaasan kukkaronnyörit olivat stipendien suhteen tiukalla. Vuonna 1568 valtaan nousseen Juhanan myötä ulkomainen opiskelu kuitenkin virisi uudelleen 1570-luvulla, ja silloin valtakunnan "koulutuspolitiikka" liittyi olennaisesti valtapolitiikkaan.

Juhanahan pyrki kuninkaana lähentämään välejä katoliseen kirkkoon, ja hän jopa kääntyi salaa katoliseksi 1578. Myös jesuiitat työskentelivät Ruotsin katolistamiseksi, ja he pyrkivät vaikuttamaan Juhanan uskontopolitiikkaan katolisen uskonsa säilyttäneen Katariina Jagellonian kautta. Kasvattaakseen uudistuksilleen myötämielisen pappissukupolven Juhana perusti 1576 Tukholmaan kuninkaallisen teologikoulun. Sen johdossa ollut jesuiitta joutui kuitenkin poistumaan maasta 1580, kun oppilaitoksen selkeästi katoliseen käännytystyöhön pyrkivä luonne oli tullut ilmi. Juhana myös tuki katolisiin oppilaitoksiin tehtäviä opintomatkoja. Nuortevan laskujen mukaan jesuiittakouluissa opiskeli 1578–1600 peräti 15 suomalaista – lähes yhtä paljon kuin samaan aikaan kulutti penkkiä protestanttisissa laitoksissa. Suomalaisen opinkäynti katolisissa oppilaitoksissa 1500–1600-lukujen taitteessa on huonosti tunnettu jakso Suomen oppihistoriassa, mutta Nuortevan tutkimus nostaa esille tämänkin aspektin. Jesuiittojen oppilaitokset eivät olleet viralliselta nimeltään yliopistoja, mutta tasoltaan useimmat niistä olivat hyvinkin rinnastettavissa yliopistoihin. (Erityisesti Roomassa sijainnut Collegium.) Ei siis ihme, että korkeatasoinen ja taloudellisesti suhteellisen hyvin tuettu

opiskelu houkutti myös suomalaisia. Kaarlen ja Sigismundin valtariitojen seurauksena katolisuus joutui Ruotsissa entistä huonompaan huutoon 1590-luvulla, ja opiskelu katolisissa oppilaitoksissa kiellettiin lopullisesti Örebron valtiopäivillä 1617.

Keskiajan kulttuuria jouhevasti

Erityisesti kirkon palvelukseen pyrkivien opiskelijoiden matkoja kontrolloitiin uskonnollisista syistä. Sen sijaan aatelisilla nuorukaisilla oli huomattavasti suurempi valinnanvapaus opintojensa suhteen. Vaikka jo keskiajalla useat ulkomailla opiskelleista nuorukaisista tulivat rälssisuvuista, aatelisten osuus kasvoi selvästi vasta 1500-luvun viimeisillä vuosikymmenillä. Taustalla oli muutos aateliston ihanteissa: sotataitojen lisäksi aatelinuorukaisten tuli hankkia myös kirjallista sivistystä. Ruotsissa aatelin koulutustarve kasvoi erityisesti 1612 aatelinprivilegioiden myötä, sillä niissä varattiin valtion korkeimmat virat yksinomaan ylimmän säädyn käyttöön.

Euroopassa aateliston erityisiä koulutustarpeita tyydyttämään alettiin 1570-luvulla perustaa erityisiä collegium illustreja, joissa opetettiin paitsi latinaa, myös moderneja kieliä, politiikkaa ja historiaa, linnoitustaitoa ja muuta sovellettua matematiikkaa, runoutta ja musiikkia – eikä ratsastusta ja miekkailuakaan unohdettu.

Myös tavalliset yliopistot omaksuivat opetusohjelmiinsa näitä aineita, joskaan yliopistojen vähittäinen uudistuminen 1500–1600-luvulla ei olekaan niin suoraviivaisesti aateliskasvatuksen ansiota kuin Nuorteva antaa ymmärtää. Aatelinuorukaisten "koulutusohjelmaan" kuului Ruotsissakin peregrinaatio, kiertomatka Eurooppaan, jonka puitteissa saatettiin vierailta useammassakin yliopistossa. Kiertomatkojen seurueessa matkusti myös moni ei-aatelinen suomalainen.

Kolmekymmenvuotinen sota hankaloitti ratkaisevasti Saksaan suuntautuneita opintomatkoja 1620-luvulta alkaen. Suomalaisen opiskelijamäärät ulkomailla romahtivat, varsinkin kun pappisvirkaa varten tarpeelliset opinnot saattoi nyt suorittaa kotimaassakin, Upsalan yliopistossa. Ne opiskelijat, jotka lähtivät ulkomaille, matkasivat nyt lähemmäs: Pariisiin, Oxfordiin ja erityisesti Leideniin. Kun Auran Akatemia avautui 1640, opintomatkaileu Keski-Eurooppaan hiljeni entisestään, joskaan se ei koskaan lakannut. Ulkomaiset opinnot katsottiin enää tarpeelliseksi vain harvoja, todella syvällisempiä teologian opintoja varten.

Nuortevan tutkimus rakentaa sinänsä tutuista aineksista yhdenmukaisen ja uskottavan kokonaiskuvan. Teksti on sen verran sujuvaa ja jouhevaa kieltä, että neljä ja puolisataa tekstisivua eivät tunnu kohtuuttomalta taakalta. Paitsi opiskelijoiden liikkumisesta, tämä teos kertoo laajemminkin opiskelun luonteesta ja ruotsalaisesta (suomalaisesta) kulttuurista keskiajalla ja uuden ajan alussa. Sen vuoksi sitä voikin lämpimästi suositella kaikille kyseisen ajan historiasta kiinnostuneille.

Kirjoittaja toimii yliassistenttina Oulun yliopiston historian laitoksella. Tällä hetkellä hän työskentelee tutkijana Cambridgen yliopistossa. Kallisen väitöskirja "Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Turku 1640–1713" (Suomen historiallinen seura 1995) sai Vuoden Tiedekirja -palkinnon 1996.